

Beschermwaardigheidstoetsing

“Stilleven met glas, bekerschroef en muziekinstrumenten“
van Jan Davidsz de Heem (NK2711)

Toetsingscommissie beschermwaardigheid (TCB)
3 oktober 2017

Beschermwaardigheidstoetsing

In dit rapport wordt verslag gedaan van de op 13 september 2017 uitgevoerde beschermwaardigheidstoetsing betreffende het schilderij “Stilleven met glas, bekerschroef en muziekinstrumenten” van Jan Davidsz. de Heem (NK2711).

Commissie

Deze toetsing is uitgevoerd door de toetsingscommissie beschermwaardigheid (TCB). De TCB is ingesteld door de stichting Museumregister Nederland op grond van de LAMO en de Erfgoedwet.

De vaste bezetting van de TCB bestaat uit: voorzitter mw. mr. Els Swaab en prof. dr. Manfred Sellink, bijgestaan door ambtelijk secretaris mw. bc. Ellie Bruggeman. Voor deze toetsing is mw. Els Swaab vervangen door haar vaste plaatsvervanger, mw. mr. Marjan Goslings.

Per toetsing wordt de vaste bezetting van de TCB aangevuld met drie deskundigen ter zake van de specifieke eigenschappen van de objecten of (deel)collecties waarop de toetsing betrekking heeft. Eén van deze deskundigen kan door de opdrachtgever tot toetsing voorgedragen worden. De overige deskundigen worden voorgedragen door of via het TCB deskundigenteam. Voor deze toetsing zijn de volgende deskundigen voorgedragen en benoemd door het bestuur van de stichting Museumregister Nederland:

Op voordracht van de opdrachtgever tot toetsing (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed): geen voordracht.

Op voordracht van het deskundigenteam van de TCB:

- dhr. dr. Fred Meijer,
- dhr. drs. Pieter Roelofs,
- mw. dr. Micha Leeflang.

Aanleiding

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) heeft de TCB verzocht om een beschermwaardigheidstoetsing uit te voeren met betrekking tot het schilderij in verband met een ingediende claim tot restitutie betreffende dit werk. De bewuste claim is voorgelegd aan de Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog (Restitutiecommissie). De RCE heeft vervolgens aan de TCB gevraagd om de beschermwaardigheid van het schilderij, op grond van het belang van dit werk voor het Nederlandse cultuurbezit, te beoordelen.

Ingediende stukken en ontvangen informatie

Ontvangen vóór 13 september 2017:

- basisgegevens schilderij van website RCE:
<http://data.collectienederland.nl/search/?q=nk2711>
- Meijer, F. (2016). *Jan Davidsz. de Heem 1606-1684* (samenvatting proefschrift).

Aanvullingen ontvangen op 13 september:

- Bezichtiging van het schilderij in het depot van het Centraal Museum op 13 september, inclusief toelichting op het werk vanuit het museum (dhr. drs. Bart Rutten, mw. drs. Marije Verduijn, mw. dr. Liesbeth Helmus en mw. drs. Marjan van Zijtveld).
- Inzage in:
 - o Helmus, L. (1999). *De Verzamelingen van het Centraal Museum Utrecht, Vol. 5: Schilderkunst tot 1850*. Utrecht, Nederland.
 - o Segal S. & Helmus L. (1991). *Jan Davidsz De Heem en zijn kring*. 's-Gravenhage, Nederland: SDU uitgevers.

Objectbeschrijving

Digitale Collectie Nederland (<http://data.collectienederland.nl/search/?q=nk2711>) geeft de volgende gegevens m.b.t. het schilderij:

Vervaardiger:	Heem, J.D. de
Vervaardigingsdatum:	Vervaardigd tussen 1665 en 1670
Onderwerp:	schilderkunst, stillevens
Beschrijving:	Pronkstilleven
Identificatie:	NK2711
Soort object:	schilderij
Dataprovider:	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Materiaal:	doek, olieverf

Referentiekader beschermwaardigheidstoetsing

Voor beschermwaardigheid van culturele objecten gelden in de zin van de Erfgoedwet en de LAMO 2016 de volgende criteria: het moet gaan om een cultuurobject of verzameling van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis welke onvervangbaar en onmisbaar is voor het Nederlands cultuurbezit.

Onvervangbaar wordt in de LAMO gedefinieerd als *“er zijn geen gelijke of gelijksoortige voorwerpen in goede staat in het Nederlandse publieke domein aanwezig”*. Onmisbaar wordt in de LAMO gedefinieerd als *“het [een cultuurobject of verzameling] heeft minimaal één van de volgende functies: symboolfunctie, schakelfunctie of ijkfunctie”*.

Hierbij wordt onder symboolfunctie verstaan *“de functie van een roerende zaak als duidelijke herinnering aan personen of gebeurtenissen, die voor het begrip en appreciatie van de Nederlandse (cultuur) geschiedenis van overtuigend belang zijn”*.

Een schakelfunctie wordt gedefinieerd als *“de functie van een roerende zaak als wezenlijk element in een ontwikkeling, die voor de wetenschapsbeoefening, met inbegrip van de beoefening van kunstgeschiedenis, in Nederland van overtuigend belang is”*.

Onder ijkfunctie wordt verstaan *“de functie van een roerende zaak als wezenlijke bijdrage in het onderzoek of de kennis van andere belangrijke voorwerpen van kunst, geschiedenis of wetenschap”*.

Het algemene referentiekader in de zin van de Erfgoedwet en LAMO is het nationaal belang, maar het is ook mogelijk dat juist het regionale of lokale belang zwaar weegt, of dat het gaat om de betekenis van het object voor een bepaalde groepering .

De LAMO bepaalt voorts dat de TCB bij haar advies mede gebruik zal maken van de waarderingmethodiek [‘Op de Museale weegschaal’](#).

De TCB heeft onderhavige toetsing aangevangen met gebruikmaking van de waarderingcriteria van de methodiek ‘Op de Museale weegschaal’ en heeft vervolgens de criteria voor beschermwaardigheid uit de Erfgoedwet en de LAMO doorlopen.

Waardering aan de hand van de methodiek ‘Op de Museale weegschaal’

Referentiekader

Het referentiekader voor de waardering is nationaal (Nederland).

Kenmerken

Toestand:

De conditie van het schilderij is goed tot zeer goed, zowel fysiek als qua behoud van de oorspronkelijke kleuren.

Ensemble:

Er is geen sprake van een ensemble.

Herkomst:

Het schilderij is voorzien van een signatuur en is in de late periode van de schilder vervaardigd, tussen 1665 en 1670. Er is geen exacte datering bekend.

De vroege herkomst van het schilderij is onbekend. Dit schilderij werd mogelijk in 1904 in Londen geveild en bevond zich zeker in 1906 in de collectie van James Simon, Berlijn. Na de

Tweede Wereldoorlog is het schilderij gerecupereerd en in beheer gekomen van de Stichting Nederlands Kunstbezit (SNK).

Zeldzaamheid en representatie:

De TCB acht het schilderij zeer representatief voor het specifieke tijdsgewricht waarbinnen het is vervaardigd; pronkstilleven zijn specifiek voor de relatief korte periode vanaf de jaren 40 van de 17e eeuw tot circa het derde kwartaal van die eeuw. Daarna werd overgestapt op vooral decoratieve fruit- en bloemstilleven.

Het schilderij is ook één van de zeer weinige werken van De Heem uit de periode omstreeks 1665, en er zijn geen andere pronkstilleven van hem uit deze periode bekend. Ook de grootte van het pronkstilleven (hoogte 139.2 cm, breedte 115.1 cm, excl. lijst) is uitzonderlijk.

De TCB kent geen vergelijkbare werken van tijdgenoten van De Heem, op dit niveau en geschilderd in de betreffende regio (Midden Nederland, Utrecht), binnen het Nederlandse openbare cultuurbezit. Werken van Adriaen van Utrecht komen in de buurt, maar hij was niet werkzaam in de regio Midden Nederland.

In totaal zijn er circa 270 werken van De Heem bekend, waarvan zich slechts 12 (inclusief het onderhavige schilderij) in Nederlandse openbare collecties bevinden en enkele in bezit zijn van particulieren in Nederland. Van de overige werken bevindt zich een groot deel in Duitsland, de Verenigde Staten en in Frankrijk, alsmede in particuliere collecties wereldwijd. De TCB acht het specifieke genre (grote 17de-eeuwse Nederlandse pronkstilleven) ondervertegenwoordigd binnen het Nederlandse openbare cultuurbezit.

Cultuurhistorisch

Historisch:

Jan Davidsz. de Heem is één van de meest vooraanstaande Nederlandse stilleven schilders van de 17de eeuw. De Heem heeft een zeer belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van zowel de Nederlandse als Vlaamse stilleven. Gedurende zijn leven bleef hij experimenteren en zich verder ontwikkelen, zowel qua schildertechniek als onderwerpen van stilleven.

Het schilderij zelf vormt een hoogtepunt binnen de werken van de schilder in de periode na 1655. Na dat jaar dateerde De Heem slechts één schilderij, in 1675. Ook is het schilderij een belangrijk voorbeeld van werk uit zijn periode van circa 1658 tot 1672 in zijn geboortestad Utrecht (De Heem leefde van 1606 tot 1684).

Informatief:

Het schilderij heeft een hoge informatiewaarde; het is exemplarisch voor luxueuze objecten en etenswaren uit die tijdperiode.

Sociaal-Maatschappelijk

Er zijn de TCB geen aspecten van het schilderij bekend die een bijzondere betekenis voor bepaalde groepen of gemeenschappen inhouden. Het aspect 'beleving' is niet onderzocht.

Gebruik

Het schilderij bevond zich op het moment van toetsing in het depot van het Centraal Museum. Het museum is voornemens om het werk op korte termijn weer in de vaste opstelling op te nemen. In de voorgaande periode is het enkele malen uitgeleend aan andere musea.

De website van het Centraal Museum geeft een overzicht van de tentoonstellingen waar het schilderij in opgenomen is geweest:

<http://centraalmuseum.nl/ontdekken/object/?q=de%20heem&fct=creators:Heem%2C%20Jan%20Davidsz.de&sort=richness#o:6615>.

Waardering beschermwaardigheidscriteria LAMO en Erfgoedwet

Onvervangbaarheid

De commissie acht het schilderij uitzonderlijk, zowel binnen het oeuvre van de schilder als binnen het Nederlandse openbare cultuurbezit, en is niet bekend met gelijke of gelijksoortige voorwerpen in goede staat in het Nederlandse publieke domein.

Onmisbaarheid

Symboolfunctie:

De TCB beschouwt het schilderij als een sleutelwerk binnen het oeuvre van Jan Davidsz. de Heem, omdat dit het enige bekende pronkstilleven van De Heem uit deze periode is, omdat het vervaardigd is gedurende de periode van circa 1658 tot 1672 in zijn geboortestad Utrecht en vanwege de uitzonderlijke grootte van het schilderij.

Schakelfunctie:

De TCB acht zowel Jan Davidsz. de Heem als dit specifieke schilderij van cruciale betekenis voor de beeldvorming m.b.t. de geschiedenis van de 17de-eeuwse Nederlandse schilderkunst. In het bijzonder vanwege hun invloed op het denken over deze periode; de rijkdom van de pronkstilleven van De Heem als voorbeeld van uitbundigheid, als tegenhanger van het beeld van ingetogenheid en de 'monochrome banketjes' uit de hieraan voorafgaande periode (ca.1630-1650).

Ijkfunctie:

Het schilderij vormt een wezenlijke bijdrage aan het onderzoek en de kennisverwerving met betrekking tot andere belangrijke voorwerpen van kunst, geschiedenis of wetenschap, door haar hoge informatiewaarde betreffende de in die periode gebruikte luxueuze objecten en etenswaren. Tevens vervult het schilderij een ijkfunctie in het kader van onderzoek naar de chronologie van werken van De Heem.

Conclusie

Op grond van al het vorenstaande acht de TCB het schilderij "Stilleven met glas, glasstandaard en muziekinstrumenten" van Jan Davidsz. de Heem beschermwaardig in de zin van de LAMO en Erfgoedwet.

Het schilderij is uitzonderlijk, zowel binnen het oeuvre van de kunstenaar als binnen het openbare Nederlandse cultuurbezit. Bovendien vervult het schilderij een belangrijke schakelfunctie vanwege zijn cruciale rol in de beeldvorming over de Nederlandse 17de-eeuwse schilderkunst. Het schilderij heeft tevens een belangrijke waarde op grond van zijn symboolfunctie voor Jan Davidsz. de Heem en ijkfunctie vanwege zijn hoge informatiewaarde m.b.t. objecten en etenswaren uit de tijdsperiode en voor de datering van werken van De Heem.

Het specifieke genre, grote 17de-eeuwse Nederlandse pronkstilleven van deze kwaliteit, is reeds ondervertegenwoordigd binnen het Nederlandse openbare cultuurbezit. Als dit schilderij het Nederlandse openbare cultuurbezit zou verlaten, dan zou dat zeer betreurenswaardig zijn.